

НАСЛЕДСТВОТО НА ПАНЕВРОПЕЙСКОТО ДВИЖЕНИЕ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕТО НА ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА. ПРИНОСЪТ НА ПРОФ. ИВАН ШИШМАНОВ

Доц. д-р Диана Иванова, катедра „История“, Югозападен университет „Неофит Рилски“; e-mail: velevad@swu.bg.

Резюме: Статията разглежда предпоставките за зараждането и популяризирането на паневропейското движение в периода между двете световни войни. Разкрити са основните идеи на граф Рихард Куденхофе-Калерги, според когото европейските държави трябва да се обединят и да преодолеят противоречията помежду си, за да може да възстановят водещото си място в международната политика. Представена е дейността на българския интелектуалец и политик проф. Иван Шишманов за развитието на паневропейското движение, като е открито неговото участие на Първия паневропейски конгрес, проведен във Виена през октомври 1926 г. Посочено е кои от идеите на паневропейското движение са възприети от създателите на обединена Европа и са реализирани няколко десетилетия по-късно.

Ключови думи: паневропеизъм, Куденхофе-Калерги, Иван Шишманов, обединена Европа

THE LEGACY OF THE PAN-EUROPEAN MOVEMENT IN SHAPING A UNITED EUROPE: THE CONTRIBUTION OF PROF. IVAN SHISHMANOV

Assoc. Prof. Diana Ivanova, PhD, Department of History, Faculty of Law and History, South-West University “Neofit Rilski”; Email: velevad@swu.bg.

Abstract: The article examines the preconditions for the emergence and popularization of the Pan-European movement in the interwar period. It outlines the core ideas of Count Richard Coudenhove-Kalergi, who argued that European states should unite and overcome their internal contradictions in order to restore their leading position in international politics. The study also presents the contribution of the Bulgarian intellectual and politician Prof. Ivan Shishmanov to the development of the Pan-European movement, highlighting his participation in the First Pan-European Congress held in Vienna in October 1924. Finally, the article identifies which ideas of the Pan-European movement were adopted by the founders of a united Europe and implemented several decades later.

Keywords: Pan-Europeanism, Coudenhove-Kalergi, Ivan Shishmanov, united Europe

Изграждането на обединена Европа през 50-те години на XX век е пряк резултат от стремежа към по-бързо преодоляване на катастрофалните последици от Втората световна война и от конфронтацията в международните отношения, поставила началото на Студената война. Съчетаването на подходящи условия позволява да се реализира идеята за европейско обединение, която има дълбоки корени и периодично придобива актуалност в различни исторически епохи. При формирането на европейската общност силно влияние оказва наследството на паневропеизма, развил се през междувоенния период. Той е добре изследван в историографията, като целта на настоящата статия е да

открои кои от неговите идеи са взети предвид от създателите на обединена Европа, както и да се подчертае българският принос в тази насока.

Паневропейската идея става особено популярна след Първата световна война и пълния провал на реалполитик, когато като контрапункт на разрухата от въоръжения конфликт и с цел преодоляване на травматичния опит от войната и последвалото разединение сред европейските държави на преден план се извежда идеята на Имануел Кант за „вечен мир“. Напълно обяснимо идеализмът (макар и по-късно силно критикуван от реалистите) се превръща във водеща теория в международните отношения между двете световни войни, израз на което е вярата в международното сътрудничество и във върховенството на правото над силата. Именно тези схващания са в основата на опитите за трансформиране на международната система чрез право и морал, базирани на 14-те точки на американския президент Удроу Уилсън, които той оповестява на 8 януари 1918 г. Победителите във войната налагат убеждението, че държавите могат да работят заедно, за да предотвратят бъдещи конфликти, и изграждат системата за колективна сигурност в Европа, стожер на която трябва да бъде Обществото на народите (ОН) със седалище в Женева. Неговата задача е да се превърне в регулатор на поведението на държавите и да съблюдава провеждането на външна политика, основана демократични принципи, спазване на норми и зачитане на човешките права. Идеята е добра, но проблемите са заложили още при изграждането на организацията. Сериозна нейна слабост от самото ѝ създаване е отсъствието на двете най-големи държави – САЩ и СССР, а до 1926 г. Германия също не членува в нея. ОН така и не успява да се наложи като авторитетна организация, поради което не изпълнява предназначението си.

Друго голямо разочарование от новия ред е, че вместо да гарантира мира и сигурността Версайско-Вашингтонската система поражда голям брой противоречия между държавите, довели по-късно до нов военен конфликт. Негативно следствие от войната (и по-точно от политиката на победителите) е, че в Европа се разгръща борба, от една страна, между победителите и победените, а от друга, и то не по-малко остра – в лагера на страните победителки за доминираща роля на континента.

Като геополитически последици от Голямата война може да се определят драстичните промени в държавните граници на европейския континент. Появяват се девет нови държави¹, като в тяхното формиране значителна роля играят народите, които

¹ Деветте нови държави, които възникват в Европа след Първата световна война са: Финландия, Литва, Латвия, Естония, Полша, Чехословакия, Австрия, Унгария и Кралството на сърби, хървати и словенци.

преди това са били част от империи – Хабсбургска, Германска, Руска или Османска. От това произтича друг проблем – границите на тези държави са очертани без да се отчита етническата принадлежност на населението, живеещо там. И не на последно място, влияние върху междувоенната политика има появата на държава с революционна идеология и експанзионистични цели на източната граница на Европа, което предизвиква желание сред европейските лидери да се защитят или да се изолират от Съветския съюз.

Наред с политическите последици страните са изправени пред сериозни социално-икономически предизвикателства, които се характеризират с пълния спад на европейското производство; с колапса на транспортната система и паричното обращение; с невъзможността за получаване на доставки от чужбина. Икономическата разруха, националните дългове и инфлацията поставят страните от бившата Антанта в състояние на зависимост от германските репарации, а Германия – от американските заеми. Това практически означава загуба на водещите световни позиции на Европа в областта на производството.

Допълнително напрежение създават социалните проблеми – от една страна, бившите военнослужещи представляват значителен декласиран слой в обществото, а от друга, в условията на разруха възниква проблемът с безработицата. Взети заедно, тези два фактора пораждат заплахата от революции по социалистически сценарий (напр. Ноемврийската революция в Германия, Унгарската революция от 1918 г.).

Не трябва да се пренебрегват и последиците в духовната сфера от окопната война, превърнала се във „война на нервите“. Победителите не постигат желаните резултати, а на победените са наложени незадоволителни и дори унижителни условия на мирни договори. В характерна особеност на следвоенния период се превръща усещането за упадък на Европа. След войната хората, които я преживяват, я възприемат като доказателство за разделянето на континента. За да се промени това песимистично отношение към бъдещето на Европа, е било необходимо да се мисли по различен начин, да се възприеме, че въпросите на мира, напредъка и благосъстоянието не могат да бъдат решени от една държава.

Не случайно още в първите следвоенни години интелектуалци от целия континент, независимо дали са от страните победителки, или от победените държави, демонстрират убеждението си, че мирът може да се постигне единствено чрез сътрудничество, учредявайки клубове, движения и др. Най-популярното сред тях е паневропейското движение, създадено от австрийския аристократ граф Рихард Куденхофе-Калерги (1894 – 1972) и подкрепено от известни интелектуалци и политици, сред които е френският

историк и носител на Нобелова награда за мир през 1926 г. Аристид Бриан (1862 – 1932) – шест пъти министър-председател и 18 пъти външен министър, композиторът Рихард Щраус, германският писател Томас Ман, испанският философ и социолог Хосе Ортега и Гасет, френският поет, есеист и литературен критик Пол Валери, неговият сънародник Пол Клодел – дипломат, поет и драматург (брат на скулпторката Камий Клодел) и др.

Разочарован от Версайската система от мирни договори и твърд противник на болшевизма, през ноември 1922 г. 28-годишният син на дипломат публикува своята статия „Предложение за създаване на Пан-Европа“. В нея той определя Първата световна война като гражданска война между европейските народи и ги призовава да сложат край на конфликтите помежду си и да започнат процес на обединение на Стария континент, от който обаче изключва Великобритания и Русия, наричайки ги квазиевропейски държави. Друг важен момент от неговите възгледи е необходимостта от сближаването между Франция и Германия, предпоставка за което вижда във въвеждането на републиканска форма на управление и в двете държави.²

Като анализира геополитическите последици от Голямата война и от последвалата я Парижка мирна конференция, Куденхофе-Калерги отчита, че с формирането на голям брой по-малки държави на континента Европа губи водещите си позиции в международните отношения и от субект се превръща в обект на световната политика – „отслабена, ранена, обедняваща, разочарована“.³ За да си върне континентът мястото на лидер, европейските народи трябва да загърбят мисленето с категории от миналите векове и да преодолеят противоречията си.

Поради големия интерес към публикацията роденият в Токио австрийски аристократ разширява своите тези и през пролетта на 1923 г. издава книгата „Пан-Европа“, която се превръща в своеобразна програма на паневропеизма. Именно в нея той подчертава, че ако европейските държави не се обединят в „политико-икономически съюз“, съществува опасност те да изгубят своята самостоятелност и да се превърнат в съставна част на САЩ или на Русия – тема, която е актуална и днес. Дори да не става дума за пряко присъединяване на територии, икономическата зависимост е предпоставка и за политическо подчинение. Куденхофе-Калерги вижда опасност Европа да се превърне в „икономическа колония“ на САЩ, тъй като стопанската раздробеност и

² Coudenhove-Kalergi, R.N. Pan-Europe. <https://archive.org/details/PanEuropaCoudenhoveKalergi> (accessed on January 22, 2026).

³ Coudenhove-Kalergi, R.N. Das Paneuropäische Manifest. *Edition Europa. Ausgewählte Dokumente zu den Verfassungsentwürfen von 1923 – 2000.* chrome-extension://efaidnbmnnnibpcjpcglclefindmkaj/http://vv.varzil.de/II-01.PDF (accessed on January 21, 2026).

конфликтите между европейските страни не им позволяват да бъдат конкурентноспособни на световния пазар. Не пренебрегва и заплахата от Русия, на която предрича по-бързо възстановяване от очакваното поради съществуващата в страната диктатура. Като трета и най-сериозна опасност за европейските държави той определя факта, че те всекидневно се готвят за нова война, след която, по негова преценка, дори победителите няма да могат да се възстановят.

Изход от тази ситуация той вижда в изграждането на обединена Европа, като процесът трябва да премине през следните етапи: 1) обединение на европейските държави в рамките на ОН след приемането на Германия в организацията; 2) сключване на юридически спогодби между европейските държави за мирно разрешаване на международните спорове и за ненарушимост на границите; създаване на отбранителен съюз за защита на общата източна граница; 4) създаване на митнически съюз чрез свикване на периодични икономически конференции на европейските държави.⁴

В изданието през 1924 г. „Паневропейски манифест“ Куденхофе-Калерги подчертава, че създаването на подобен митнически съюз е възможно единствено при преодоляване на конфликтите и осигуряването на продължителен мир в Европа, като изграждането на икономическа общност е най-надеждният път към постигането на политически съюз. Това негово схващане отново също намира потвърждение в развитието на интеграционните процеси след Втората световна война. Като главна цел на паневропейското движение той вижда създаването на федеративно образувание по примера на САЩ, като бъдещата федерация трябва да предостави максимална свобода на своите държави членки и всички техни езици трябва да бъдат равноправни, като английският следва да стане официален работен език, тъй като, от една страна, вече се е наложил в извъневропейския свят, а от друга, заема междинно място между германските и романските езици. Авторът подчертава, че изграждането на европейска федерация ще бъде продължителен процес, който задължително ще премине през фазата на конфедерацията. За да имат успех подобни усилия, той залага на широка пропаганда на идеите на паневропейците, които дават резултат, и към средата на 20-те години на миналия век движението увеличава своята популярност. Не случайно някои автори определят паневропейското движение като наднационална политическа партия.⁵

⁴ Coudenhove-Kalergi, R.N. Das Paneuropäische Manifest...

⁵ Кембаев, Ж.М. Концепция «Пан-Европы» Р. Куденхофе-Калерги как одна из важнейших стадий в становлении идеи европейского единства. История государства и права. 2010. № 22, с. 42.

Със същността на паневропеизма се запознава и българският интелектуалец проф. Иван Шишманов⁶ (1862 – 1928) по време на престоя си в германския град Фрайбург, където през зимния семестър на академичната 1923 – 1924 г. изнася цикъл лекции. Неговата дейност е добре проучена в българската наука, като безспорно най-добрият съвременен изследовател е Румяна Конева.⁷ Благодарение на нейните усилия, съвместно с колегите ѝ от университета „Алберт Лудвиг“, начело с Елизабет Шоре, са издирени и публикувани Фрайбургските лекции на проф. Шишманов, озаглавени „Славянски свят“.⁸ В тях той представя на своята аудитория (съставена не само от студенти, но и от учени и общественици⁹) историята на славяните, поставя тяхното културно минало на една плоскост с европейското, което е особено важно след края на Голямата война с цел преодоляване на наложените се във времето предразсъдъци.

Иван Шишманов и съпругата му Лидия – дъщеря на украинския философ, историк, фолклорист и борец за възраждането на Украйна Михайло Драгоманов, пристигат във

⁶ Иван Шишманов е български учен, университетски преподавател, политик и дипломат, роден в Свищов, в семейството на образован търговец. Завършва гимназия във Виена, а по-късно учи философия в Йена и Женева. През 1888 г. защитава докторат по философия в Лайпциг при германския психолог, физиолог и философ професор Вилхелм Вунд, след което се завръща в България. През 1889 година издава „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, както и задълбочени изследвания върху проблеми на Българското възраждане. През 1903 г. става министър на народното просвещение, като по време на мандата му са изградени много училища (включително за незрящи деца във Варна), детски градини, читалища и библиотеки, а Висшето училище става университет. През 1905 г. е създаден Народният музей, а през 1907 г. отваря врати Народният театър. Голям брой български учени и хора на изкуството са изпратени на специализации в Западна Европа. Шишманов е първият български пълномощен министър, макар и само за една година (от 1 май 1918 до 30 април 1919 г.), в новообразуваната след Октомврийската революция Украинска народна република, просъществувала до 1921 г. Поради конфликт с управляващите земеделци в началото на 20-те години на миналия век той живее в Западна Европа и приема поканата на Фрайбургския университет за лекторат. След успеха на неговите лекции, в университета са положени основите на славистиката като университетска специалност, която съществува и до днес. Като привърженик на паневропеизма той създава секция на движението и в България. Умира внезапно в Осло на 22 юни 1928 г. по време на конгрес на ПЕН клубовете (клуб на поети, есеисти и новелисти).

⁷ Конева, Р. *Иван Шишманов и обединена Европа*. Издателство Гутенберг, София, 2011; Конева, Р. Проф. Иван Шишманов: Паневропа. – сп. *Българска мисъл* 1, 1927, 1-6. *Балкани*, 1, 2012, с. 103-107; Конева, Р. Ученият Иван Шишманов и Паневропейското движение в България. https://ebox.nbu.bg/profesorgenov/view_lesson.php?id=8 (accessed on January 27, 2026); Koneva, R. Paneuropa, the Balkans and Bulgaria. *Études SudEst Europ.*, LII, 1-4, p. 193-207, Bucarest, 2014. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://resee.acadsudest.ro/sites/default/files/sites/default/files/articole/2014_12_Koneva.pdf (accessed on January 22, 2026); Конева, Р. Европейският и паневропейският културен оптимизъм на Иван Шишманов. *Балканистичен форум*, год. 18, бр. 1/2/3, 2009, с. 288-307; Конева, Р. Първите мъже-европейци. Към историята на Паневропейското движение в България. Част I. *Балканистичен форум*, год. 19, бр. 2-3, 2010, с. 206-222. Конева, Р. Големият човешки замисъл „взаимност“ в българската култура и „взаимната взаимност“ в големия европейски замисъл на професор Иван Шишманов. *Балканистичен форум*, год. 21, бр. 1, 2012, с. 51-68.

⁸ Шишманов, Ив. *Славянски свят. Фрайбургски лекции 1923/1924 г.* Съст. Елизабет Шоре, Румяна Конева, Издателство на БАН „Марин Дринов“, София, 2024.

⁹ Във Фрайбург Иван Шишманов поддържа контакти с голям брой европейски учени, сред които са професорът по църковна история Хайнрих Финке, философът и основател на феноменологията Едмунд Хусерл, историкът Феликс Рахфал – ректор на университета във Фрайбург през учебната 1922 – 1923 година, класическият филолог Ото Имиш – ректор в периода 1924 – 1925 г. и др.

Фрайбург през лятото на 1921 г., след като професорът напуска създадената от самия него катедра по сравнително литературознание в Софийския университет поради несъгласие с политиката на земеделското правителство. Подобно на много други интелектуалци, които предпочитат да работят при по-добри условия в различни държави по света, той се превръща в „доброволен“ културен посланик на България.¹⁰ Шишманов е убеден, че само чрез силата на културата може да се постигне взаимно разбирателство и да се възстановят разрушените заради войната отношения между народите. Именно по тази причина, когато приема предложението да изнесе лекции в престижния южногермански университет, той се съгласява те да са посветени на славянската култура, променяйки първоначалното си намерение да говори по въпроси от областта на психологията (каквато е докторската му степен).

Още по време на първата му лекция, състояла се на 7 ноември 1923 г., проличава доброто познаване на идеите на Куденхофе-Калерги, които австрийският аристократ е изложил в „извънредно впечатляващата си книга Паневропа“. Българският професор посочва, че, подобно на редица географи, според автора, не съществува европейски континент, а само европейски полуостров на евразийския континент.¹¹ По-нататък в лекцията, запознавайки аудиторията със своето мнение за културната граница на Европа, Шишманов подчертава, че приема наименованието „евразийци“, но само в смисъла, който Куденхофе-Калерги му приписва, т.е. за обозначававането не само на всички руснаци, но и на всички славяни и въобще на всички европейци. Така според българския учен „ще отпадне вечният въпрос дали славяните са повече от азиатци, от турански произход, или европейци“.¹²

В своето изложение, защитавайки тезата си за равнопоставеността на славяните, Шишманов изказва мнението, че, за да живеят в разбирателство, народите трябва да се познават по-добре. Той се позовава на заключението на германския философ и психолог Рихард Мюлер-Фрайенфелс, според когото може би най-дълбоката причина за световната война е „погрешната взаимна преценка във всички посоки“ и прави извода, че една от поуките от нея е „неотменната необходимост народите да се познават по-добре помежду си и да опознаят по-добре себе си“.¹³

¹⁰ Шишманов, Иван. *Славянски свят...*, с. 13.

¹¹ Шишманов, Иван. *Славянски свят...*, с. 142-143.

¹² Шишманов, Иван. *Славянски свят...*, с. 146-147.

¹³ Цит. по: Шишманов, Иван. *Славянски свят...*, с. 151.

Подобни схващания са логични след катастрофата, предизвикана от най-големия въоръжен конфликт. Последиците от него далеч надхвърлят жертвите и разрушенията през военновременния период. Те водят до край на класическия либерализъм, до появата на нови, за съжаление недемократични, политически системи, до тежки икономически и социални кризи. Нека не забравяме каква е ситуацията в победена Германия по времето на престоя на Иван Шишманов във Фрайбург. Страната не просто губи войната, тя е поставена в международна изолация и е принудена да сключи изключително тежък мирен договор, съдържащ и морална присъда. Според т. нар. „член за вината“ (чл. 231 от Версайския договор) Германия (както и нейните съюзници) поема пълната отговорност за причиняването на загубите и щетите на страните победителки. Тази изключително унижителна клауза е не само основание за изискването на високи репарации и компенсации, но и подхранва реваншистки настроения. Започват да се създават крайнодесни формации, които допълнително дестабилизируют държавата. Разорената германска икономика и финансовата система колабират, след като страната изплаща първата вноска по репарациите и няма ресурси да погаси втората, което води до френско-белгийската окупация на Рурската област на 11 януари 1923 г. в нарушение на международните договорености. Пасивната съпротива на Берлин проваля намерението на Франция да взема въглищата, добивани в Рурския басейн, като компенсация за неизплатените репарации, но, от друга страна, води до хиперинфлация, белязала първата половина на 20-те години на XX век в Германия.

Иван Шишманов започва лекциите си в университета „Алберт Лудвиг“ в разгара на финансовата криза при продължаваща окупация на Рурската област и в условията на вътрешнополитическа нестабилност, израз на която е Биреният пуч в Мюнхен, организиран от националсоциалистите на 9 ноември 1923 г. (два дена след първата му лекция). Разположен в периферията на Германия, Фрайбург вероятно остава по-спокоен в сравнение с други части на страната поради отдалечеността му от Рур и от Мюнхен, както и от столицата Берлин, но цялостната стагнация е невъзможно да не се отразява и в този югозападен регион.¹⁴

Кризата, съчетана със здравословните проблеми на Шишманов (правят му операция на вените) и смяната на управляващите в София, може да са сред водещите причини за

¹⁴ За тежката финансова ситуация Ив. Шишманов споменава в писмо до Михаил Арнаудов по повод първоначалното му намерение да се премести от Фрайбург в Мюнхен – „Виждам се принуден да продължа занимаията си тук, докато марката подобри състоянието си и ми позволи да замина.“ Цит. по: Шишманов, Ив. *Славянски свят...*, с. 16.

решението му да се завърне в България, след като получава покана отново да заеме поста си на професор по сравнително литературознание в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Той се прибира в родината през февруари 1924 г. със затвърдени убеждения, че народите могат да превъзмогнат натрупаните исторически предразсъдъци чрез културно взаимно опознаване и взаимодействие. Затова е напълно обяснимо решението на министър-председателя Андрей Ляпчев, заел поста на 5 януари 1926 г., когато получава покана от Куденхофе-Калерги за изпращане на представител на първия Паневропейски конгрес. Премиерът препраща писмото на проф. Шишманов, след което той официално влиза в контакт със създателя на паневропейското движение.

Първият Паневропейски конгрес се провежда от 3 до 6 октомври 1926 г. във Виена и се превръща в мащабно събитие, което действително оставя следа в интелектуалния и политическия живот на междувоенна Европа и то не само заради това, че има 2000 участници от 24 държави. Инициативата на един човек се превръща в реална политическа възможност и паневропейското движение става авторитетна асоциация, като „паневропейската визия“ се превръща в синоним на политическото обединение на Европа.¹⁵

За значимостта на форума и за влиянието на самата идея е показателен съставът на ръководството на конгреса. Той доказва, че с идеята за бъдеща обединена Европа се ангажират утвърдени политици като белгийският министър Пол Дестре, Вацлав Шустер – чешки политик и Председател на Съвета на директорите на Общия чешки банков съюз в Прага, Паул Льебе – председател на парламента, Карел Пуста – бивш външен министър на Естония, Едуар Ерио – министър председател на Франция (1924 – 1925 г.), Никола Политис – гръцки дипломат и бивш външен министър (1917 – 1920 г.), Игнац Зайпел – австрийски политик, двукратен канцлер, Дьорд Лукач – унгарски философ, литературен историк, естет и бивш министър на културата, Иван Шишманов – български министър и дипломат, и не на последно място самият Куденхов-Калерги.

Като член на президиума проф. Шишманов участва в изготвянето на резолюции и определянето на бъдещи насоки и програми. В деня на откриването той държи реч¹⁶ и

¹⁵ Paneurope – the Parent Idea of a United Europe. <https://www.international-paneuropean-union.eu/index.php/en/pan-european-union/paneurope-the-parent-idea-of-a-united-europe> (accessed on January 27, 2026). Един от най-уважаваните за времето си европейски държавници, френският външен министър Аристид Бриан, става почетен президент на движението през 1927 г.

¹⁶ Пълният текст (на немски език) на речта на проф. Иван Шишманов при откриването на първия паневропейски конгрес във Виена е публикуван от Румяна Конева през 2010 г. в нейна статия в сп. „Балканистичен форум“. Конева, Р. Първите „мъже-европейци“..., с. 210-212.

председателства едно заседание в секцията „Политика и малцинства“. Според него, за да се предотврати опасността от бъдеща война, особено в Източна Европа, трябва да се гарантира закрила на малцинствата „чрез общ етикет на национална толерантност, една Магна Харта на всички европейски народи.“¹⁷ Шишманов категорично подкрепя тезата за принадлежността на балканските народи към европейската култура и изтъква важната функция на културата в мирно време. С характерното си красноречие той подчертава, че на европейците трябва да се подари камбана, възвестяваща мира, която „да носи името *Concordia* като в прекрасното стихотворение на Шилер“, която да обединява „всички европейски народи, без да прави разлика между майстори и чираци“.¹⁸

По време на Конгреса единодушно са приети две предложения на проф. Шишманов. Първото се отнася до организирането и утвърждаването на постоянен обмен на професори между европейските университети, което днес се реализира чрез програма „Еразъм +“. Второто е за създаването на Международен университет в Женева, в който да бъдат включени преподаватели от всички народности в Европа. Предлага и примерни теми, които да се преподават – Европейска древна и културна история; Етнография на Европа; Расови въпроси в светлината на европейската общност; Европейските езици; Сравнителна литературна история на европейските народи; Големи европейски умове; Европейските войни.

По време на форума са формулирани основните цели на Движението:

1. Паневропейското движение е безпартийно масово движение за обединение на Европа.
2. То има за цел да обедини всички европейски държави, които желаят това, в общ политически и икономически съюз, основан на равенство и мир.
3. Международната политическа програма на Паневропейското движение е приятелско взаимодействие с другите континенти в рамките на Обществото на народите.
4. Паневропейското движение ще се въздържа от всякаква намеса във вътрешните работи на други държави.
5. Паневропейският съюз е разделен на държави; всяка държава има свой независим комитет, който се самофинансира, а Централното бюро на Паневропейския съюз се намира във Виена.

¹⁷ Цит. по: Шишманов, Ив. *Славянски свят...*, с. 33.

¹⁸ Шишманов, Ив. *Славянски свят...*, с. 31. Иван Шишманов се позовава, а в края на речта си цитира стихотворението на Фридрих Шилер „Песен за камбаната“ (1799 г.).

6. Символът на Паневропейския съюз е червен кръст върху златно слънце.¹⁹

Наред с политическите искания паневропейците формулират и няколко икономически искания – постепенно премахване на вътрешноевропейските граници; изграждане на паневропейски митнически съюз, вътрешноевропейска свободна търговия; изграждане на единна икономика; включване на колониите от Западна Африка към европейските суровинни източници; тясно стопанско сътрудничество с СССР; съвместно изграждане на европейски транспортни връзки; приемане на единна европейска валута. Ясно доловимо е в колко голяма степен тези планове се възприемат от създателите на обединена Европа десетилетия по-късно.

След приключването на първия конгрес на Паневропейския съюз във Виена, идеята придобива още по-голяма популярност на континента.²⁰ Започват да се изграждат секции в отделните държави, като проф. Шишманов е основател и пръв председател на българската секция. Благодарение на активността на граф Куденхофе-Калерги и на подкрепата на авторитетни европейски политици, паневропейските теми влизат и в дневния ред на ОН. На 5 септември 1929 г. в реч пред Обществото на народите в Женева носителят на Нобелова награда за мир А. Бриан предлага създаването на федерация от европейски нации. През 1929 г. Куденхофе-Калерги предлага „Ода на радостта“ на Бетовен за химн на Европа, която по-късно е приета за химн на Европейския съюз.

Макар след идването на власт на националсоциалистите в Германия паневропеизмът да губи позиции, а самият Куденхофе-Калерги е принуден да емигрира след окупацията на Австрия през 1938 г., паневропейското движение има сериозен принос при изграждането на обединена Европа след края на Втората световна война. Голяма част от идеите на паневропейците са възприети и доразвити от пионерите на европейската интеграция и намират реализация, когато условията позволяват това. Днес Европейският съюз е политически и икономически съюз на 27 държави на Стария континент на основата на доброволна интеграция между национални държави в Европа. Съществува обща европейска валута, вътрешен пазар, който обхваща пространство без вътрешни граници, митнически съюз и т.н. Като прибавим идеята на Иван Шишманов за

¹⁹ Koneva, R. Pan-Europa, the Balkans ..., p. 198.

²⁰ Интерес към проблематиката проявява също външният министър на Германия Густав Шреземан, който няколко пъти кани Куденхофе-Калерги на срещи, за да дебатира върху икономическия аспект на обединението, въпреки че германецът се съмнява относно възможностите за политическа унификация вследствие на дългогодишния френско-германски конфликт. Кръстева, Д. „Паневропа“ – един проект за европейско обединение, роден от хаоса на Първата световна война. *Е-музеен вестник*, 2011, бр. 2 (10), година III. https://militarymuseum.bg/Pages/Vestnik/Vestnik_april-maj%202011/VoennaIstoria/text02.html (accessed on January 28, 2026).

академичен обмен и предложението на граф Куденхофе-Калерги за химн на Европа, може да се направи основателното заключение, че идеите на паневропеизма имат сериозно влияние при изграждането на обединена Европа през втората половина на XX и началото на XXI век.

Библиография:

1. Кембаев, Ж.М. Концепция «Пан-Европы» Р. Куденхове-Калерги как одна из важнейших стадий в становлении идеи европейского единства. *История государства и права*. 2010. № 22, с. 38-42.
2. Конева, Р. *Иван Шишманов и обединена Европа*. Издателство Гутенберг, София, 2011.
3. Конева, Р. Проф. Иван Шишманов: Паневропа. – сп. Българска мисъл 1, 1927, 1-6. *Балкани*, 1, 2012, с. 103-107.
4. Конева, Р. Ученият Иван Шишманов и Паневропейското движение в България. https://ebox.nbu.bg/profesor/genov/view_lesson.php?id=8 (accessed on January 27, 2026).
5. Конева, Р. Европейският и паневропейският културен оптимизъм на Иван Шишманов. *Балканистичен форум*, год. 18, бр. 1/2/3, 2009, с. 288-307.
6. Конева, Р. Първите мъже-европейци. Към историята на Паневропейското движение в България. Част I. *Балканистичен форум*, год. 19, бр. 2-3, 2010, с. 206-222.
7. Конева, Р. Големият човешки замисъл „взаимност“ в българската култура и „взаимната взаимност“ в големия европейски замисъл на професор Иван Шишманов. *Балканистичен форум*, год. 21, бр. 1, 2012, с. 51-68.
8. Кръстева, Д. „Паневропа“ – един проект за европейско обединение, роден от хаоса на Първата световна война. *Е-музеен вестник*, 2011, бр. 2 (10), година III. https://militarymuseum.bg/Pages/Vestnik/Vestnik_april-maj%202011/VoennaIstoria/text02.html (accessed on January 28, 2026).
9. Шишманов, Ив. *Славянски свят. Фрайбургски лекции 1923/1924 г.* Съст. Елизабет Шоре, Румяна Конева, Издателство на БАН „Марин Дринов“, София, 2024.
10. Coudenhove-Kalergi, R.N. Das Paneuropäische Manifest. *Edition Europa. Ausgewählte Dokumente zu den Verfassungsentwürfen von 1923 – 2000*. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://vv.varzil.de/II-01.PDF](http://vv.varzil.de/II-01.PDF) (accessed on January 21, 2026).
11. Coudenhove-Kalergi, R.N. *Pan-Europe*. <https://archive.org/details/PanEuropaCoudenhoveKalergi> (accessed on January 22, 2026).
12. Koneva, R. Pan-Europa, the Balkans and Bulgaria. *Revue des Études Sud-Est Européennes*. 2014/12, p. 193-207.
13. Paneurope – the Parent Idea of a United Europe. <https://www.international-paneuropean-union.eu/index.php/en/pan-european-union/paneurope-the-parent-idea-of-a-united-europe> (accessed on January 27, 2026).